

Ochrona życia żydowskiego. Niemiecka strategia walki z antysemityzmem

Kamil Frymark

W ubiegłym roku w Niemczech doszło do wzrostu liczby przestępstw z użyciem przemocy dokonanych na tle antysemickim. Jak wynika z opublikowanych pod koniec lutego br. danych federalnego MSW w odpowiedzi na zapytanie deputowanych Die Linke na ten temat, odnotowano ich 88 wobec 63 w 2021 r. Ogólna liczba przestępstw wyniosła 2639 (w 2021 r. – 3028). Obejmuje ona jednak dane związane z zakończonymi postępowaniami, więc zapewne znacznie wzrosło (świadczą o tym statystyki z trzeciego kwartału ub.r., które są większe o ponad 100% względem tych ogłoszonych wstępnie). Tendencję wzrostową można zauważyć od wielu lat. Dla porównania w 2012 r. odnotowano 1374 przestępstw, w tym 41 z użyciem przemocy.

Niemcy są świadome problemu antysemityzmu (zob. [Odcienie niemieckiego antysemityzmu](#)). Świadczy o tym m.in. przyjęcie przez rząd RFN 30 listopada 2022 r. „Narodowej strategii przeciwko antysemityzmowi i na rzecz życia żydowskiego” (zob. [Nationale Strategie gegen Antisemitismus und für jüdisches Leben](#)). Wszystkie państwa członkowskie są zobowiązane do przedstawienia krajowych strategii w tym zakresie, gdyż jest to wytyczna UE.

Niemiecki dokument definiuje pięć obszarów, w których strategia ma być realizowana: 1) gromadzenie danych statystycznych i badania, 2) edukacja jako prewencja przeciwko antysemityzmowi, 3) polityka pamięci, świadomość historyczna i upamiętnianie, 4) represyjne zwalczanie antysemityzmu i bezpieczeństwo, 5) teraźniejszość i historia społeczności żydowskiej w Niemczech. Berlin chce przeciwdziałać antysemityzmowi w ramach zarówno niemieckiego porządku prawnego, jak i działań międzynarodowych (zob. Aneks 1). Wskazano również na dobre praktyki z już realizowanych w RFN projektów walki z tym problemem (zob. Aneks 2).

Jednym z głównych elementów strategii jest postulat wzmocnienia roli szkół w procesie edukacji historycznej młodych Niemców. Z badań dotyczących wiedzy młodzieży z zakresu polityki pamięci wynika, że tylko 24% ankietowanych twierdzi, że czas narodowego socjalizmu zajmuje szczególnie ważne miejsce w historii (cały kontekst drugiej wojny światowej wskazało 58% respondentów – badanie MEMO-Jugendstudie, luty 2023 r.). W dokumencie podkreślono konieczność stosowania nowych metod nauczania o zagładzie Żydów, m.in. z uwagi na coraz mniejszą liczbę żyjących bezpośrednich świadków Holokaustu oraz wyzwania związane z coraz bardziej zróżnicowanym etnicznie społeczeństwem. Jednym z zaleceń jest także zwiększenie nacisku na naukę o społeczności żydowskiej w Niemczech po 1945 r. Postuluje się również wzmocnienie dbałości o miejsca pamięci o Holokauście (rozumiane jako miejsca wydarzeń i miejsca

nauki o nim). Ponadto uwypukla się przekonanie, że „świadomość historyczną buduje także zbiorowa odpowiedzialność kolejnych pokoleń”, a Holokaust pozostanie związany z niemieckimi korzeniami, co jest bardzo ważne dla dzisiejszego społeczeństwa migracyjnego.

Dokument odwołuje się do roboczej definicji antysemityzmu przyjętej przez Międzynarodowy Sojusz na rzecz Pamięci o Holokauście (IHRA). W strategii zapowiedziano ewaluację realizacji strategii do końca 2023 r. i systematyczny monitoring poszczególnych obszarów.

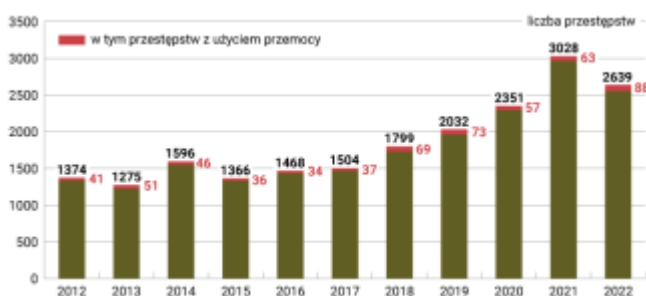
Komentarz

- Niemcy traktują problem antysemityzmu jako zagrażający całemu społeczeństwu i demokracji. Przyjęty dokument ma pomóc zwalczać przejawy wrogości wobec Żydów we wszystkich grupach społecznych i zawodowych. Takie postrzeganie antysemityzmu wynika zarówno z doświadczeń historycznych, jak i z obserwowanej w RFN w ostatnich latach wzrostowej tendencji przestępstw na tym tle.
- Systematyczne zwiększanie się liczby ataków o takim charakterze uderza w wizerunek RFN jako państwa skutecznie walczącego z przejawami antysemityzmu. Dla Niemców jest to szczególnie ważne ze względu na historię i niemieckie przekonanie o wzorcowym rozliczeniu się z nazizmem. Berlin będzie forsował, by rozwiązania podobne do tych wymienionych w strategii i części stosowanych w RFN narządzi (np. urząd pełnomocnika ds. walki z antysemityzmem czy sposób zbierania danych statystycznych dotyczących przestępstw antysemickich) były przyjęte na poziomie europejskim.
- Największym ujętym wprost w strategii wyzwaniem jest utrzymanie dotychczasowego modelu kultury pamięci wśród młodego pokolenia Niemców, zwłaszcza w obliczu coraz większego odsetka osób z pochodzeniem migracyjnym, w tym spoza europejskiego kręgu kulturowego. Współczesne pokolenie uczniów ma zdecydowanie większy dystans do rozliczania się z nazistowską przeszłością, a podręczniki szkolne, z których dzieci czerpią wiedzę, są często niepełne lub pobieżnie przedstawiają zagadnienia antysemityzmu. Świadczą o tym wyniki badań młodzieży w wieku 16–25 lat przeprowadzone przez pracowników Uniwersytetu w Bielefeld (MEMO-Jugendstudie, opublikowane w lutym 2023 r.), w których największa część respondentów (35%) twierdzi, że historia ich własnej rodziny nie jest częścią niemieckiej kultury pamięci (26% wskazuje przeciwnie), tylko 49% badanych bezbłędnie podaje daty trwania rządów narodowego socjalizmu w Niemczech – 31% wskazało je błędnie lub niepełnie, a 12% odpowiedziało, że ich nie zna.
- Oprócz określenia celów i narzędzi walki z antysemityzmem zadaniem strategii jest także budowanie pozytywnego przekazu o społeczności żydowskiej w Niemczech. Władze RFN dążą do wykazania różnorodności przejawów życia żydowskiego w szerokim kontekście, nieograniczającym się do Holokaustu i antysemityzmu. Dokument podkreśla konieczność wzmocnienia i uwidocznienia obecności społeczności żydowskiej w społeczeństwie RFN, w tym w ramach systemowego wsparcia dla działających w kraju organizacji żydowskich, zwłaszcza tych zajmujących się dziećmi i młodzieżą. W Niemczech żyje obecnie ok. 250 tys. Żydów, z czego ok. 100 tys. jest członkami gmin żydowskich. W 23 regionalnych stowarzyszeniach należących do Centralnej Rady Żydów

w RFN jest skupionych 108 gmin. Największe z nich znajdują się w Berlinie (ok. 11 tys. członków), Monachium (8 tys.) i Düsseldorfie (7 tys.). Kluczowa dla powiększenia się diaspory żydowskiej po zjednoczeniu Niemiec była masowa imigracja Żydów z państw byłego Związku Radzieckiego. Od 1990 do 2017 r. przybyło do RFN 232 tys. osób (z żyjących tam obecnie 250 tys. osób narodowości żydowskiej).

- Ze względu na federalną strukturę Niemiec największa część zadań związanych ze zwalczaniem przejawów antysemityzmu oraz wspieraniem społeczności żydowskiej jest realizowana w poszczególnych krajach związkowych. Do nich należy zdecydowana większość instytucji wykonujących zadania w tym zakresie, m.in. policja landowa (dbająca o ochronę obiektów kultu, szkół czy wybranych restauracji), landowe struktury kontrwywiadu (LfV), placówki szkolne (w tym ośrodki organizujące warsztaty w ramach zdecentralizowanych programów grantowych, dotyczące zarówno prewencji, jak i reakcji na ataki antysemickie w szkołach) oraz landowe ośrodki kształcenia politycznego (Landeszentrale für politische Bildung podlegające landowym MSW). Wszystkie landy ustanowiły stanowisko pełnomocnika ds. walki z antysemityzmem, ponadto część z nich opracowuje regionalne programy na rzecz wsparcia społeczności żydowskiej i walki z antysemityzmem.

Wykres. Przestępstwa na tle antysemickim w RFN w latach 2012–2022

Źródło: Statista.de na podstawie danych Federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

ANEKSY

Aneks 1. Główne elementy dokumentu „Narodowa strategia przeciwko antysemityzmowi i na rzecz życia żydowskiego”

Działania wewnętrzne:

- Strategia bazuje na wcześniejszych dokumentach, np. „Federalnej strategii prewencji ekstremizmów i wsparcia dla demokracji” czy „Narodowym planie przeciwko rasizmowi”. Ważną jej częścią jest podkreślanie znaczenia prac dotychczasowych instytucji, w tym m.in. posiedzeń Gabinetu ds. Walki z Prawicowym Ekstremizmem i Rasizmem (powołany on został w 2020 r., a w jego skład wchodzić wybrani ministrowie pod przewodnictwem kanclerza).
- W strategii zawarto postulat efektywnej walki z antysemityzmem w Internecie, m.in. za pomocą konsekwentnego stosowania ustawy z 2017 r. o zwalczaniu nienawiści w

mediach społecznościowych (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – zob. [Niemcy: Walka z dezinformacją i mową nienawiści w Internecie](#)). Równie ważnym elementem wskazanym w strategii jest poprawa kompetencji cyfrowych uczniów.

- W dokumencie zapowiedziano zwiększenie liczby miejsc, w których jest możliwe zgłoszenie incydentów antysemityzmu, oraz punktów pomocy ofiarom – nie odnosi się to wyłącznie do administracji, ale również do przedsiębiorstw, stowarzyszeń i organizacji sportowych. Niemcy mają bardzo dobre doświadczenia ze współpracą z organizacjami pozarządowymi jako miejscami zgłaszania deliktów, jako wzorcowe podaje się berlińskie Centrum Badań i Informacji o Antysemityzmie (RIAS). Ze statystyk tego centrum wynika, że w 2016 r. w stolicy RFN doszło do 470 przestępstw na tle antysemickim, natomiast dane MSW wskazywały na 175 takich przypadków. Przyczyną części różnic w statystykach jest uwzględnianie w zestawieniach RIAS nie tylko przestępstw, lecz także incydentów o mniejszej wadze.
- W strategii wskazano na konieczność napiętnowania przejawów antysemityzmu poniżej progu karalności – chodzi o przypadki, gdy dane zachowanie czy wypowiedź nie są ścigane w ramach kodeksu karnego.
- Najważniejszym instytucjonalnym partnerem pomiędzy rządem federalnym a innymi jednostkami administracji i społeczeństwem jest pełnomocnik rządu federalnego ds. walki z antysemityzmem. W strategii wielokrotnie podkreśla się na jego kluczową rolę w koordynowaniu działań w tym zakresie. Podobne zadania wykonują pełnomocnicy ustanowieni przez wszystkie rządy landowe. W dokumencie umieszczono postulat powołania analogicznych pełnomocników w instytucjach publicznych, szczególnie tych związanych z egzekwowaniem prawa (policja, sądy).
- W strategii wskazano, że przy tworzeniu nowych struktur lub narzędzi należy włączać przedstawicieli środowisk żydowskich (jeśli jest to możliwe).
- Dokument sprzeciwia się akcjom bojkotującym izraelskie towary, wyklucza również wspieranie organizacji, które podają w wątpliwość prawo Izraela do istnienia.
- Zapowiedziano efektywne wyciąganie konsekwencji służbowych w przypadku potwierdzonych przejawów antysemityzmu wśród urzędników, a także dostosowanie prawa w tym zakresie.

Działania w polityce zagranicznej:

- W strategii podkreślono odpowiedzialność Niemców za Holokaust, która „wymusza podejmowanie działań, by w przyszłości nie doszło do podobnej katastrofy”.
- Dokument rozszerza wcześniejsze deklaracje o ochronie egzystencji Izraela jako niemieckiej racji stanu również o walkę z antysemityzmem na całym świecie.
- Wskazano, że walka z antysemityzmem jest jedną z podstaw relacji z Izraelem, czego przejawem jest włączenie tego zagadnienia do konsultacji międzyrządowych od 2018 r.
- Dokument podkreśla zamiar wspólnego z Izraelem głosowania w gremiach międzynarodowych, przede wszystkim ONZ (w bardzo szerokiej tematyce, m.in. polityki klimatycznej).

- Walka z antysemityzmem oraz współpraca z diasporą żydowską mają być częścią pracy niemieckich placówek dyplomatycznych oraz fundacji politycznych.
- Wskazano na konieczność współpracy z takimi ośrodkami jak np. Yad Vashem czy Haus der Wannsee-Konferenz oraz kooperacji w projektach młodzieżowych pomiędzy Niemcami, Polską i Izraelem.
- W strategii podkreślono również krytyczną ocenę stanu praw człowieka w Izraelu oraz wybrane aspekty jego polityki wobec Palestyńczyków. Rząd w Berlinie od dłuższego czasu sprzeciwia się osadnictwu izraelskiemu na prywatnej ziemi należącej do Palestyńczyków na Zachodnim Brzegu, gdyż widzi w tym przeszkodę na drodze do trwałego rozwiązania konfliktu izraelsko-palestyńskiego w oparciu o zasadę współistnienia dwóch państw.

Aneks 2. Wybrane (uwypuklone w strategii) projekty walki z antysemityzmem w niemieckich landach

- W 2021 r. w Brandenburgii przy urzędzie landowego prokuratora generalnego utworzono tzw. centralę ds. przestępstw z pobudek nienawiści, w jej ramach powołano osobę kontaktową ds. incydentów antysemickich.
- W Bawarii od 2021 r. Centrum Badań i Informacji o Antysemityzmie (RIAS Bayern) oferuje procedurę zgłaszania online przestępstw antysemickich. Na prośbę ofiar RIAS zgłasza przypadki antysemickiej mowy nienawiści bezpośrednio do prokuratury w Monachium.
- Kilka krajów związkowych (m.in. Badenia-Wirtembergia, Berlin, Brandenburgia, Hesja) wprowadziły obowiązek zgłaszania incydentów antysemickich mających miejsce w szkołach. W Brandenburgii, na podstawie tych raportów, resort edukacji prowadzi statystyki dotyczące takich incydentów.
- W 2000 r. przygotowano pierwszy „Monitor Turynгии” jako reakcję na atak na synagogę w Erfurcie. Zespół z Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie przeprowadza na zlecenie rządu landowego coroczne badanie opinii społecznej na temat demokracji, prawicowego ekstremizmu i antysemityzmu. Podobny cel mają naukowcy w Brandenburgii i Saksonii-Anhalt.
- W Nadrenii Północnej-Westfalii pełnomocnik ds. walki z antysemityzmem i resort edukacji wraz z Uniwersytetem w Bochum rozpoczęły projekt badawczy „Antysemityzm jako zjawisko społeczne w szkołach”. Na podstawie wyników badań opracowywane są materiały dydaktyczne dla nauczycieli.
- Brandenburgia, Brema, Hamburg, Dolna Saksonia, Nadrenia Północna-Westfalia, Meklemburgia-Pomorze Przednie i Szlezwik-Holsztyn współpracują z Międzynarodową Szkołą Nauczania o Holokauście Yad Vashem (ISHS) w obszarze zawodowego doskonalenia nauczycieli i corocznych wyjazdów edukacyjnych. Saksonia-Anhalt współpracuje z ISHS w zakresie e-learningu.
- Krajowy Instytut Pedagogiczny Nadrenii-Palatynatu utworzył biura koordynatorów polityki pamięci dla szkół, w tym tych zajmujących się spotkaniami ze świadkami historii.

- W części krajów związkowych (m.in. w Bawarii, Berlinie, Badenii-Wirtembergii, Dolnej Saksonii, Saarze i Saksonii-Anhalt) policja i prokuratura wprowadziły wytyczne ułatwiające rozpoznawanie i konsekwentne ściganie przestępstw antysemickich. Zwiększono koordynację pracy landowych funkcjonariuszy zajmujących się deliktami na tle wrogości do Żydów.
- Centrum Mojżesza Mendelssohna (MMZ) na Uniwersytecie w Poczdamie rozpowszechnia wiedzę o historii i współczesności Żydów, angażuje się również w aktualne dyskusje na ten temat. Wiedza badaczy została wykorzystana do przygotowania strony internetowej „350 lat życia żydowskiego w Brandenburgii”.